విషవలయాలు

నెత్తిపైన సీలింగ్ ఫాన్ గిరగిర తిరుగుతూంది. అంతటి గాలి వీస్తున్నా, గోపాలరావుకు ఊపిరి ఆడటంలేదు. ఎగురుతున్న ఫైళ్ళమీద పేపర్ వెయిట్ పెట్టి, ఫాన్‌కంటె వేగంగా సుడులు తిరుగుతున్న ఆలోచనలను అదుపులో పెట్టలేక, వాటి దారిని వాటిని వదిలేశాడు గోపాలరావు.

"బ్రదర్! ఊఁ! చెయ్యి అందుకో. పరిగెత్తు. మన కంటే ముందు మనుష్యులు పరిగెడుతున్నారు. కాలం పరిగెడుతూంది. ఈ పరుగు పందెంలో ఎవరు ముందుకు సాగితే వాళ్ళదే సుఖం వాళ్ళదే శాంతి! వాళ్ళదే ఐశ్వర్యం! ఇందులో తప్పొ ఒప్పొల విచక్షణా, నీతి అవినీతుల యోచన లేదు. ఉందా? నువ్వు వెనకపడతావు. నిన్ను తోసుకుని, తొక్కివేసి, నీ నెత్తిమీద అడుగువేసి మరీ పైకి వెడతారు అందరూ! నీ గతి అధోగతే! ఊఁ! చెయ్యి అందుకో!"

తోటి గుమాస్తా రాధాకృష్ణ మాటలు చెవులలో ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. తనతోబాటు పదేళ్ళక్రితం గుమాస్తా ఉద్యోగంలో చేరిన రాధాకృష్ణ ఈనాడు బంగళాలాంటి ఇల్లు కట్టి, కాలుమీద కాలు వేసుకుకూర్చుని, ఉబుసుపోకకు ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు. మరి తనో? ఉన్నచోటు నుంచి లేవలేక అలాగే కూలబడి, కుమిలికుమిలి ఏడుస్తున్నాడు!

"గోపాలం! కాఫీమాట మరిచిపోయావా ఏమిటి? సీటుకు అతుక్కుపోయి, పగటి కలలు కంటున్నావ్!" శ్రీనివాసరావు పిలుపుతో ఇహలోకంలోకి వచ్చాడు గోపాలరావు.

కాంటిన్‌లో కూర్చుని కాఫీ చప్పరిస్తున్నాడే కాని, మనస్సుమాత్రం ఇంటి చుట్టూరానే తిరుగుతూంది. ఉదయం తను ఆఫీసుకు బయలుదేరేముందు జరిగిన సంఘటనే పదే పదే గుర్తుకు వస్తూంది.

"సుశీల భోజనానికి రాలేదేం?" అన్నాడు పీటమీద కూర్చుంటూ, రోజూ తన పక్కనే తనతోబాటు కూర్చుని భోజనంచేసి, ఆఫీసుకువెళ్ళే చెల్లెలుస్థానం ఖాళీగా ఉండటం చూచి.

"ఒంట్లో కులాసాగా లేదట! ఈరోజు సెలవుపెట్టింది' కాకున్నా ఆ అమ్మాయిని ఇంకా ఇలాగే ఉద్యోగం చేయించటం మనకూ భావ్యంగా లేదు." కంచంలో అన్నం వడ్డిస్తున్న లలిత నిష్ఠూరంగా అంది.

ఆశ్చర్యంగా భార్యవేపు చూచాడు. "నీకూ మా అమ్మ జాడ్యం పట్టుకుందల్లే ఉంది!" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"ఏం మొగాళ్ళో! మీ అంతట మీకేమీ అర్థంకావు. మరొకళ్లు చెప్పినా అర్థం చేసుకోరు. ముందు భోజనంకానీండి. తరవాత మాట్లాడదాం!" విసుగ్గా అవతలికి వెళ్ళింది లలిత. భోజనం ముగించి లేవగానే, "ఇవి చూడండి. అప్పుడేనా అర్థమౌతుందేమో!" అంటూ రెండు కాగితాలు చేతికిచ్చింది లలిత. ఆదుర్దాగా విప్పాడు గోపాలరావు.

"సుశీలా !

నా దస్తూరీనిబట్టి నే నెవరినో పోల్చుకోగలవు. ఇప్పటికి నాలుగు జాబులు వ్రాశాను. అన్నీ అలా కాంటీన్‌లో కూర్చుని కసిగా ముక్కలుగా చింపేశావు! నేను గమనిస్తూనే ఉన్నాను. ఎందుకు నామీద అంతకోపం నీకు? ఈ దాసుడేం తప్పులు చేశాడు? నీ చిరునవ్వుకోసం, నీ కడగంటి చూపు కోసం పాకులాడుతున్న నన్ను నువ్విలా నిర్లక్ష్యం చెయ్యటం సబబేనా? ఒక్కసారి మనస్సు విప్పి మాట్లాడు.

నీ ప్రేమకోసం ప్రాకులాడే

................"

కింద సంతకం లేదు!

కళ్ళు చింతనిప్పులుగా మారాయి గోపాలరావుకు. "స్కౌండ్రల్!" పళ్లు పటపట కొరికాడు.

"అది కూడా చదవండి!"

రెండవ కాగితం విప్పాడు.

"సుశీ!

ఆ జాబు చింపలేదు నువ్వు. పదిలంగా దాచుకున్నావు. అదే పదివేలు! కానీ నాకు మరో అనుమానం కూడా వేస్తూంది. బహుశా మీ పెద్దవాళ్లెవరికో ఆ జాబు చూపి, నన్ను అవమానించాలనే దురూహ నీలో ఉందేమో! అందుకే సంతకం చెయ్యటంలేదు. గజిబిజిగా గిలికి పారేస్తున్నాను అక్షరాలు. అలాటి ఆలోచన ఏదేనా ఉంటే విరమించుకో.

వృధాగా అల్లరి పడతావు నువ్వే! అరటి ఆకు, ముల్లు సామెత తెలుసుగా ? ఇదంతా మాటవరసకు వ్రాస్తున్నాను. దీన్ని బట్టి నన్నో విలన్‌లా ఊహించుకోకు. టైప్ మిషన్ మీద నీ సున్నితమైన వేళ్లు అలా టకటక నాట్యం చేస్తూంటే నా కెలా ఉంటుందో తెలుసా? నువ్వు అలా మీటేది టైప్ రైటర్ని కాదనీ, నా హృదయ వీణనీ అనిపిస్తూంటుంది. నిజంగా అలా నీ చేతివేళ్లు నా గుండెలమీద నాట్యంచేసే సన్నివేశం వస్తుందంటావా? ఏమో ? ఈ అభాగ్యుడి కంత అదృష్టమా ? నీ కోసం ఏ త్యాగం చెయ్యమన్నా చేస్తాను. ఎంతటి సాహసం చెయ్యమన్నా చేస్తాను ! నీ చేతి చెంప దెబ్బయినా పువ్వుల మాలగా భావిస్తాను. ఎప్పుడు ఎక్కడ ఎలా కలుసుకోమంటావో వ్రాయి...చాలు. రెక్కలు గట్టుకు వాలతాను.

నీ ... ...

...............”

పరపర చింపిపారేశాడు. “సుశీలని ఇలా రమ్మను. ఈ వెధవ ఎవడో గుర్తు చూపించమను, చాలు.” కోపంతో వణికిపోతూ గబగబా సుశీల గదివేపు నడవబోయాడు.

“ఆగండి ! మీతో చెప్పి రాద్ధాంతం చెయ్యనని మాటిచ్చాను కనక నే నా కీ జాబులు చూపింది సుశీల ! తప్పు మనదగ్గిర పెట్టుకుని ఎవరినో దండించ బూనుకోవడం మన తెలివి తక్కువ ! ఆ వెధవ ఎవడో కనుక్కుని మీరు నాలుగు తగిలించినంత మాత్రాన, మరో వెధవకి ఇలాటి దుర్బుద్ధి పుట్టదని నమ్మక మేమిటి ? వృధాగా మనము, మన సుశీల

అల్లరిపడటం మినహా మరేమన్నా లాభం ఉందేమో ఆలో చించండి !''

అడ్డువచ్చి, ఓవిధమైన బోధలా చెప్పింది లలిత.

''లలిత చెప్పిందానిలో అబద్ధమేముంది ?'' అంది మనస్సు.

''హుం !'' నిట్టూర్పు విడిచి, ముందుకు నడిచాడు. ఓరగా వేసివున్న తలుపు తోసి లోపలికి తొంగి చూచాడు. గోడ కానుకుని చాపమీద కూర్చుని ఏదో పుస్తకం తిరగేస్తూంది సుశీల. జుట్టు రేగి, ఏడ్చినట్లు స్పష్టం చేస్తున్న, ఉబ్బిపోయిన కళ్ళతో తనవేపు చూచింది.

''ఏమమ్మా, సుశీ ! ఒంట్లో కులాసాగా లేదట ?'' అన్నాడు బలవంతంగా తెచ్చిపెట్టుకుంటున్న నవ్వుతో.

''అవునన్నయ్యా ! అందుకే ఆఫీసుకు సెలవు పెట్టాను.'' తడబడుతూ లేచి నిలుచుంది సుశీల.

''సరేలే !'' ఇక ఆ అమ్మాయి ముఖం చూడలేక బయటపడ్డాడు. ఒక్కొక్క అడుగూ ఆఫీసువేపు పడుతూంది. ఒక్కొక్కరుగా తన ఇంట్లో మనుష్యులు కళ్ళకు కనిపిస్తున్నారు.

మంచంలో పడి చావు బ్రతుకుల అంచులమీద సాము చేస్తున్న తల్లి, పనిమనిషైనా లేకుండా, ఇంతెడు చాకిరీ చేసుకుంటూ, అస్థిపంజరంలా మారిన భార్య, తోటి ఆడపిల్ల లంతా పెళ్ళిళ్ళయి కాపురాలు చేసుకుంటూంటే, ఉసూరు మంటూ, ఉద్యోగం చేస్తున్న చెల్లెలు, తనమీదే అన్ని ఆశలూ పెట్టుకుని కాలేజీలో అడుగుపెట్టిన తమ్ముడు, జీవితం

అంటే ఏమిటో, అదెంత నరకసదృశమో అర్థంకాని తన ఇద్దరు పిల్లలు !

అవును, తన కిద్దరే బిడ్డలు. ఇంకా నయం. త్వరగా మేల్కొని తను ఆపరేషన్ చేయించుకున్నాడు కాబట్టి సరి పోయింది. లేకుంటే ? తను సృష్టించే పూచికపుల్లల సంతా నాన్ని మోయలేక భూమాత ఇంకెంతగా ఏడ్చేదో ? తన ఆలోచనకు తనే నవ్వుకున్నాడు గోపాలరావు.

"ఏమిటి గోపాలం ! నువ్విలా రోజు రోజుకూ నీరసించి పోతున్నావ్ ?" ఆప్యాయంగా భుజంమీద చెయ్యివేసి అడుగుతున్న ప్రాణస్నేహితుడు వెంకటేశం మాటలతో తిరిగి చూచాడు గోపాలరావు. ఖాళీగ్లాసు చేతిలోనేవుంది. కాంటీన్ లోని తన మిత్రులంతా దాదాపు వెళ్ళిపోయారు.

"ఏమని చెప్పను వెంకటేశం ? ఎన్నని చెప్పుకోను ?" తల చేతుల్లో పట్టుకున్నాడు గోపాలరావు. ఇలా దిగజారిన పరిస్థితుల్లో తనే ఆడది అయివుంటే, భోరున ఏడ్చి, ఒక్క-సారిగా హృదయభారాన్ని దించుకొని ఉండేవాడు. ఖర్మ ! తను మగవాడై పుట్టాడు. ఆడదై పుట్టేకన్నా, అడవిలో మ్రానై పుట్టడం మేలని ఒకనాటి సామెత, ఈనాడు అక్ష రాలా అతిశయోక్తిగా మారింది. మగవాడుగా, అందునా, మధ్య తరగతి కుటుంబాల్లో బాధ్యతాయుతుడైన మగ వాడుగా పుట్టడం అంత దురదృష్టం మరొకటి లేదేమో ?

"నాకు తెలుసు బ్రదర్, నీ బాధ ! ఇలా నీలో నువ్వు కృంగి కృశించి సాధించే దేమిటో చెప్పు, గోపాలం !

నీ చెల్లాయికి పెళ్లి చెయ్యాలి. అప్పువుంది. ఇలాటి పరిస్థితుల్లో ఇంకా నువ్వెందుకిలా 'నీతి నీతి' అంటూ మడిగట్టుకు కూర్చున్నావో నాకర్థంకావటం లేదు.''

వెంకటేశం వేపు చూచాడు గోపాలరావు. తత్త్వబోధ చేస్తున్న భగవంతుడులా మొహం పెట్టి నిలుచున్నాడు.

''మేం చూడు. నీలానే ఆదర్శాలంటూ తెగ నీలిగాం. తీరా బతుకులో ఎదుర్కొనవలసిన వాస్తవిక పరిస్థితుల్ని చూచాక, ఆ ఆదర్శాలకొక్క నమస్కారంపెట్టి, అందరూ ఏ దారిన వెళుతున్నారో, ఆదారే తొక్కాం. నామాట విను. ఆ నాయుడి రికార్డు కాస్త వాడి కనుకూలంగా వ్రాసి పెట్టు... చాలు? వేలు దిమ్మరిస్తాడు. నీ దరిద్రం తీరుతుంది. ఇదేం ఖూనీ చెయ్యటం కాదు. దొంగతనం అంతకంటే కాదు. దొరతనం. ఫక్తుదొరతనం! నౌకరు మొదలు నాయకుల వరకూ సాగుతున్నదే ఈ తంతు. నువ్వొక్కడివీ మానేసినంత మాత్రాన సమాజం అంతా మారదు. నువ్వే నాశనమౌతావు. నీ తాత మరొకడు ఆ డబ్బు ఎగరేసుకుపోతాడు. నువ్వే నాశనమౌతావు. ఊఁ అను! సాయంత్రం ఆఫీసు వదలగానే, ఆ నాయుడుగార్ని నీకు పరిచయం చేస్తాను!''

గోపాలరావు ఊఁ అనలేదు కానీ ఊహాలోకంలోకి ఎగిరిపోయాడు. ఒక చెడుపని చెయ్యటానికి పరిస్థితులూ, పరిసర వ్యక్తులూ కూడా ఎంతగా ప్రోత్సహిస్తారు! అదే ఓ మంచి పనికి ఏ రెపరూ అనుకూలించరెందుచేతో.

ఆ రేళ్ళ క్రితం కాబోలు ... ఓ రోజు సాయంత్రం ఆఫీసు వదిలాక, అంతా చల్లగా కబుర్లు చెప్పుకుంటూ నడుస్తున్నారు. హఠాత్తుగా ఓ సంఘటన జరిగింది. ఎవరో పహిల్వాన్‌ల లాటి ఇద్దరు రౌడీలు ఓ యువతిని బరబరా లాక్కు వెళుతున్నారు. "బాబూ! నన్ను వదిలించండి. నేను వీళ్ళ కేమీ కాను. నన్ను రక్షించండి అన్నయ్యలూ!" ఆ యువతి పెద్దగా ఏడుస్తోంది. వీధిలో అంతా తమాషా చూస్తున్నట్లే చూస్తున్నారు. ఎవ్వరూ కల్పించుకోలేదు.

"మనం ఆరుగురం ఉన్నాం. వాళ్ళిద్దరు. ఆ గొడవేమిటో కనుక్కుందాం పదండి" అన్నాడు గోపాలరావు ఉద్రేకంగా.

"అబ్బాయి, గోపాలం! ఇదేం సినిమా కాదు నాటకం కాదు, హీరో చిటికెన వేలు తగలగానే, తుండు లాటి విలన్ తుంగచాపలా దొర్లటానికి! ఇది జీవితం భాయ్! వాళ్ళిద్దరయినా, వస్తాదుల్లా ఉన్నారు. మనల్ని ఆరుగుర్నీ మడత పెట్టి మరీ బాదుతారు" అన్నాడు శ్రీనివాసరావు.

"అలా అని ఓ అబలకి అన్యాయం జరుగుతూంటే చూస్తూ ఊరుకుందామా ?" గోపాలరావు ఇంకా అటు వేపే చూస్తున్నాడు బాధగా.

"బ్రదర్ ! రోజూ ఇలాటి అబల లెందరో ఎక్కడో ఓ చోట అన్యాయం అవుతూనే ఉన్నారు. వాళ్ళందర్నీ నువ్వు రక్షించగలవా ? ఇవన్నీ పుస్తకాలలో చదివే మాటలు. అసలావిడ వాళ్ళ మరదలో, ఉంపుడుగత్తో అయివుంటుంది. కాస్త వాటాల్లో తేడా వచ్చి వుంటుందంతే. వీధిలో అందరూ

ఆ వినోదాన్ని చూచి ఆనందిస్తూండగా, మనం ఏదో ఘన కార్యం చెయ్యబోయి, చావు దెబ్బలుతిని, మరో వినోదాన్ని కల్పించటమెందుకు ? నువ్వొక్కడివీ వెళ్ళి ఒళ్లు హూనం చేయించుకుంటానంటే మా అభ్యంతరమేమీ లేదు. ఎందుకొచ్చిన గొడవ ? హాయిగా ఇంటి దగ్గిర మనకోసం మన గృహిణులెదురుచూస్తూవుంటారు. చల్లగా వాళ్లు అందించే చిరునవ్వులూ, కాఫీలూ ఊహించుకుంటూ పదండి ముందుకు పదండి తోసుకు !''

రాధాకృష్ణ మాటల కందరూ విరగబడి నవ్వారు. వాళ్ళతోబాటు తనూ రాక తప్పిందికాదు. ఆనాడు ఓ ఘోరం కళ్ళముందు జరుగుతూంటే, నివారించడానికి, కనీసం అదేమిటో తెలుసుకోటానికి కూడా నిరాకరించిన వీళ్ళంతా ఈనాడు అవినీతి మార్గంలో సాగమని తన నెందు కింతగా ప్రోత్సహిస్తున్నారు ? చెడులోవున్న ఆకర్షణే ఇది కాబోలు.

''ఏమిటెంత ఆలోచన, గోపాలం ? అతిగా ఆలోచిస్తే మన ప్రతి కదలికా తప్పుగానే తోస్తుంది, బ్రదర్ ! నువ్వొక శ్వాస కూడా తీసుకోలేవు ఊఁ అను. లేదా ఈ మౌనమే అంగీకార మనుకోమంటావా ?''

వెంకటేశం, భుజాలు పట్టుకు కుదుపుతున్నాడు.

నిజమే. ఎంతకాలం ఆలోచిస్తాడిలా తను ? ఎప్పటికి పరిష్కారం దొరుకుతుంది ?

''నీ ఇష్టం !''

"అబ్బ! ఆ ఒక్క చిలకపలుకూ పలకటానికి ఎంత సేపు నన్ను హైరాన పెట్టావురా తండ్రీ! తిన్నగా ఆముూడు ముత్యాలూ బైటపెట్టావ్! ఇక చాలు. ఇక చూచుకో నీ చక్రం తిరిగిందనుకో!"

వెంకటేశం వెళ్ళిపోయాడు.

వెర్రివాడిలా చూస్తూ వుండిపోయాడు గోపాలరావు. సాయంత్రం అయిదున్నర ఎలా అయిందో, తన ఫైల్లో ఎన్ని తప్పులు వ్రాశాడో తనకే తెలియదు.

ఒక్కొక్క అడుగూ భారంగా వేస్తున్నాడు. ఆ అడుగు తనను అధఃపాతాళానికి తొక్కుతున్నట్లు, తను ఎక్కడో ఏ అగాధాల్లోకో కుంగిపోతున్నట్లుగా వుంది. ఉద్యోగంలో చేరి పదేళ్లు కావస్తూంది. ఏనాడూ నీతిబాహ్యమయిన పని చెయ్యలేదు. తనతోబాటు ఉద్యోగాల్లో చేరినవాళ్ళంతా రెండు చేతులా ఆర్జిస్తూంటే వారిని చూచి తను వెక్కిరించేవాడు. నవ్వుకునేవాడు. "ఎందుకీ అవినీతి బ్రతుకు? చక్కగా రాజాలా, నాలా నీతిగా బ్రతకలేరూ? ఎందుకీ దొంగ సంపాదనలు?" అనేవాడు బాగా చనువుఉన్నవాళ్ళతో!

"నీకూ మాలాటి పరిస్థితులే వస్తే, అప్పుడర్థం అవుతుంది, గోపాలం! మాకూ నీలానే కడుపునిండా ఆదర్శాలు వున్నాయి. అవన్నీ సమాధి చేశాం. ఎందుకో నీ కిప్పుడు చెప్పినా అర్థం కాదులే!" అనేవారు వాళ్ళు బాధగా.

నిజమే. ఈనాడు తన కర్థం అవుతూంది? తన ఆదర్శాలన్నీ ఏమయ్యాయి? హుఁ! ఇంకేమౌతాయి! జీవితమూ,

పరిస్థితులూ అనే ఈ అగ్నుల ముందు ఆహుతి అయి పోయాయి. ఒక్కొక్క సంఘటనగా, వద్దన్నా గత స్మృతులు నీడల్లా వెంబడిస్తున్నాయి. సరిగ్గా పది సంవత్సరాల క్రితం... ఆదర్శాల ఆకాశ హర్మ్యాలు నిర్మించుకుని అందులోనే కమ్మని కలలు గంటూ కాలం వెళ్ళబుచ్చే యువకుడు గోపాలరావు. ఉద్యోగంలో చేరిన హుషారుతో, యౌవనంలోని చలాకీతనంతో, ఏ అనుభవాలూ తెలియని నిర్మలమైన అంతరంగానికి మారురూపుగా వుండేవాడు గోపాలరావు.

"అమ్మా! నువ్వు లక్ష చెప్పు. నేను కట్నం తీసుకోను...తీసుకోను...తీసుకోను!" తల్లితో ఖండితంగా తన మొదటి ఆదర్శాన్ని వెల్లడించాడు గోపాలరావు.

"అన్నయ్యా! నిన్ను నేను అభినందిస్తున్నానురా! వరకట్న పిశాచి దేశాన్నంతా ఊపివేస్తున్న ఈ రోజుల్లో నువ్విలాటి నిర్ణయం చేసుకున్నందుకూ, నువ్వు నా అన్నయ్య వయినందుకూ, నేను గర్విస్తున్నానురా!" ఉపన్యాస ధోరణిలో అంది పదిహేడేళ్ల సుశీల, కాలేజీకి వెళ్ళటానికి సిద్ధమౌతూ.

ఇద్దరి మాటలూ వింటున్న మహాలక్ష్మమ్మ నిప్పులు కురిపించింది.

"నువ్వు కట్నం తీసికోవు, బాగానేవుంది! ఎదిగి వచ్చిన ఆడపిల్లకు పెళ్ళికూడా చెయ్యవుట్రా? రేపు దానికి కట్నం ఇవ్వంది ఎవడు పెళ్లాడుతాడు?"

"అమ్మా! నేనుకూడా అన్నయ్యలానే కట్నం దమ్మిడీ పుచ్చుకోని ఆదర్శ యువకుణ్ణే పెళ్ళాడతాను. లేదా, హాయిగా చదువుకుని, చక్కగా ఉద్యోగం చేస్తాను!" అంది సుశీల.

"హయ్యో! హయ్యో! ఎంత బరితెగించారే? నన్ను వదిలి మీదారి మీరు చూసుకున్నారు. ఈ మొండి పీనుగలతో నేను వేగలేక చస్తున్నానురా దేవుడా!" చనిపోయిన భర్త ఫోటో వేపుచూస్తూ వాపోయింది మహాలక్షమ్మ.

"అమ్మది అంతా చాదస్తమే, సుశీ! కాలం మారుతూంది. మనుషులు మారుతున్నారు. మనమూ మన ఆదర్శాలెందుకు నిలుపుకోకూడదు? ఇలా ఎవరికి వారు పెద్దవాళ్ళకు భయపడో, మరే ఇతర కారణాలవల్లో, గుడ్డిగా మూఢాచారాలు అనుకరిస్తూపోతే, ఇక మన సమాజం ఎప్పటికి బాగుపడేట్లు? నాలా ఏ యువకుడి కా యువకుడు 'కట్నం చచ్చినా పుచ్చుకోను!' అని నిర్ణయం చేసుకుంటే, ఈ వరకట్నాల సమస్య నాలుగేళ్ళలో ఎగిరిపోదూ?" అన్నాడు గోపాలరావు.

"నిజమేరా, అన్నయ్యా! నువ్వు చెప్పిందంతా నిజం. అమ్మదేమిటిలే? నాలుగుమార్లు ఏడ్చి తనే ఊరుకుంటుంది. నిన్ను నేను సమర్థిస్తాను. నన్ను నువ్వు సపోర్టు చెయ్యి. చాలు!" అంది సుశీల.

ఆ నిమిషంలో ఇద్దరి కిద్దరూ ఒకేరకమైన ఊహల బాటల్లో నిరాటంకంగా సాగిపోయారు. ఆరోజుల్లో గోపాలరావుకు ఏ నాయకుల ఉపన్యాసాలన్నా, ఏ ఆదర్శవాది హితబోధలన్నా అమృతప్రాయంగా వుండేవి.

ఒకనాడు ఎవరో ప్రజాసేవకుడు, వేదిక ఎక్కి బిగ్గరగా ఉపన్యసిస్తున్నాడు. చిత్తరువులా కూర్చుని, చెవులప్పగించి విన్నాడు గోపాలరావు.

"....ఎటుచూచినా అవినీతి....లంచగొండితనం.... ఛీ, ఛీ. నైతిక పతనం! అబ్బా! నా గుండెలు పగిలి పోతున్నాయి! సోదర సోదరీమణులారా! అవినీతికి పాల్పడకండి! లంచగొండితనం అలవరచుకోకండి. మిమ్మల్ని మీరు మోసగించుకోకండి."

అందరూ చప్పట్లు కొట్టడం ఆపినా, గోపాలరావు తన చేతులు చరచటం ఆపలేకపోయాడు. అవును. అతగాడెంత చక్కగా చెప్పాడు! నిజంగా అలాటి ఆదర్శాలు అందరూ ఆచరించగలిగితే దేశవ్యాప్తంగావున్న ఈ అవినీతిని క్షణంలో రూపుమాపవచ్చు.

మూడేళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి. ధరలు ఆకాశాన్నంటుతున్నాయి. సుశీల బి. ఎ. పాసైంది. మహాలక్ష్మమ్మ రోజు రోజుకు నీరసించి, బొత్తిగా తిరగలేకపోతూంది. ఆవిడకు మందులు, పుష్టికరమైన ఆహారము వాడాలని డాక్టరు సలహా ఇచ్చాడు. ఫోర్తుఫారం ఫెయిలయిన తమ్ముడికి స్కూలు జీతం, పుస్తకాలు, డ్రెస్సులు కొనాలి. అప్పుడప్పుడు పుట్టింటికి వచ్చివెళ్లే ఇద్దరక్కయ్యలకు, బావగార్లకు, వారి పిల్లలకూ జరపవలసిన మర్యాదలతో బాటు సంసారం జరగాలి. అప్పు మూడువేలు దాటింది. తీర్చే దారి కనిపించటంలేదు.

గోపాలరావు ఆదర్శాల మత్తులోకంనుంచి విడిపించుకుని కాస్త కళ్లు తెరిచి చూచేసరికి ఇదీ పరిస్థితి.

"అన్నయ్యా! నేను ఉద్యోగానికి దరఖాస్తు పంపించేశాను. టైపిస్టుగా చేరతాను. ఇద్దరం ఉద్యోగాలు చేస్తే, వెధవ అప్పు ఎంతలో తీరుస్తాంలే అన్నయ్యా?" ఆలోచిస్తున్న గోపాలరావుకు ధైర్యం చెప్పింది సుశీల.

"సిగ్గులేక ఆడపిల్లచేత ఉద్యోగం చేయించి, ఆ డబ్బుతో అప్పు పూడ్చాలనుకుంటున్నావుట్రా, గోపాలం? కట్నం తీసుకోవడం నామోషీ అయినప్పుడు, వయస్సు వచ్చిన చెల్లెల్ని పదిమందిలోకి పంపడం చిన్నతనం కాదూ?" మహాలక్షమ్మ మండిపడింది.

"అమ్మ మాటలకేంలే, అన్నయ్యా!" అంది సుశీల ఓదార్పుగా.

"ఎలా అయినా ఏడవండి నాయనా! నాకు తెలీదు!"

మరో ఏడు గిర్రున తిరిగింది.

"ఉత్తప్పుడు అంతా ఎలాగూ మా ముఖాన నూలు బట్టలే పారేస్తున్నాడాయె. కనీసం వాడి పెళ్ళికయినా, ఆడబిడ్డ లాంఛనాలూ అవీ ఘనంగా వస్తాయని ఆశపడ్డాం. తీరా మావాడు అసలు కట్నాలూ, కానుకలూ, లాంఛనాలూకూడా వద్దంటూండె. ఏదో సామెత చెప్పినట్లు, లేనింటి ఆడబిడుచులుగా పుట్టడంకంటే, ఉన్న ఇంటి కుక్కగా పుట్టడం మేలట!" కామేశ్వరి, రాజేశ్వరి వంతులవారీగా విసురుతున్నారు బాణాలు తీరుబడిగా కూర్చుని.

విస్మయంగా అక్కలవేపు చూశాడు గోపాలరావు. తను ఉద్యోగంలో చేరింది లగాయతు వాళ్లిద్దరి పెట్టుపో తల్లో తనేం లోపం చేశాడు? వచ్చినప్పుడల్లా పిల్లలకూ, తల్లులకూ, తనస్తోమతుకంటే, ఎక్కువగానే జరుపుతున్నాడు కదా? వీళ్లిద్దరికీ ఎందుకింత అసంతృప్తి? ఇంకా తనకు కాబోయే మరదల్ని, ఆవిడ తలిదండ్రుల్ని పీల్చి పిప్పిచేసి, లాంఛనాలు గుంజాలనే అత్యాశ ఎందుకో?

"ఏ లోపమో లేకుంటే, నిక్షేపంలాటి కుర్రాడు, ఉద్యోగం చేసుకుంటూ, కట్నం వద్దనడమేమిటి? అలాటి వాడికి మా పిల్లనిచ్చి, దానిగొంతు కోయలేం. ఏదో అప్పో సప్పో తెచ్చి కట్నమిచ్చి, మంచి సంబంధమే చూచుకుంటాం అంటున్నారమ్మా మహాలక్షమ్మక్కా పిల్లనిచ్చే పెద్ద మనుష్యులు! ఇక నీ కొడుక్కి ఈ జన్మకు పెళ్లికాదు!" పేరిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానం.

"నా ఖర్మ నాయనా! ఆడపిల్లల పెళ్ళిళ్ళకంటే, ఎక్కువ బాధ పడవలసివస్తూంది వీడి పెళ్లికి. అంతా నా ఖర్మలే నాయనా!" మహాలక్షమ్మ చీదేస్తూంది.

చుట్టూ రోదన, అశాంతి, అసంతృప్తి, అప్పులు. ఇవి చాలవన్నట్లు తనలో లేని ఏదో లోపం ఆరోపించి, తన వ్యక్తిత్వాన్నే శంకిస్తున్న లోకులు. గోపాలరావు ఎటూ చెప్పలేక పీగిపోతున్నాడు.

"బ్రదర్! ఆదర్శాలంటూ ఇలాగే పాకులాడతాం. కానీ ఆలోచించి చూస్తే, మన ఆదర్శాలకు అర్థంలేదు.

అసలు మనకివి ఆచరించే అర్హతే లేదేమోననిపిస్తోంది. అవి మనకే ప్రాణాంతకాలుగా పరిణమిస్తాయి. నా సంగతిచూడు. కట్నం పుచ్చుకోకూడదనుకున్నాను. వధువు తలిదండ్రులు, నన్నూ నీలానే శంకిస్తున్నారు. 'ఎంత ఎక్కువ కట్నం అడిగితే అంత చక్కటి సంబంధం' అని తలచే ఈరోజుల్లో కట్నం కోరని మనబోటివాళ్ళను పిచ్చివాళ్ళ క్రింద జమకట్టడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. అది అలా వదిలెయ్యి. మా చెల్లాయికి సంబంధం కుదిర్చాం. బి. ఎ. పాసైన వరుడు, నాలుగు వేలు కట్నం. ఇప్పుడా నాలుగు వేలూ అప్పు తేవాలా, వద్దా? వన్ వే ట్రాఫిక్ లా అయింది మన బ్రతుకు. కేవలం మనం చేతులు ముడుచుకుని కూర్చున్నంతమాత్రాన, కట్నాల సమస్య అంతమౌతుందనుకోవడం మన భ్రమ. ఇక మనకు మిగిలేదేమిటి? అప్పు! అవునా?" శ్రీనివాసరావు హితబోధ చేశాడు.

"కాదు...కాదు. ఆత్మసంతృప్తి మిగులుతుంది!" అన్నాడు గోపాలరావు.

గట్టిగా నవ్వాడు శ్రీనివాసరావు. "పెళ్ళి ఖర్చుతో సహా ఆరువేల అప్పు ఒకవేపు, మరోవేపు మన తలిదండ్రులూ, ఇంకా మిగిలివున్న అక్కచెల్లెళ్ళూ అన్నదమ్ములూ కాక మన భార్యాబిడ్డలూను. ఓహ్! ఆత్మసంతృప్తి! ఆ తృప్తి మనకు భోజనం పెడుతుందా? అప్పు పూడుస్తుందా?"

దిక్కు తోచలేదు గోపాలరావుకు.

* * * *

"కట్నం నాలుగువేలు, అక్షరాలా నాలుగువేల రూపాయల సొమ్ము ముట్టచెప్పాం!" తళతళ మెరిసే వెండి పళ్లెంలో నోట్లు, తన కళ్ళముందు వుంచారు వధువు వేపు పెద్దలు...చేతితో తాకమంటున్నాడు పురోహితుడు. పట్టుబడ్డ పాములా బుసలు కొడుతూంది గోపాలరావు హృదయం. ఇంతిమంది పెద్దమనుషులున్నారు ఈ పెళ్ళి పందిట్లో. ఎవరేనా లేచి "ఆగండి! కట్నం ఇవ్వటమూ, పుచ్చుకోవటమూ కూడా చట్టరూపేణా నేరం! మేం రిపోర్టు ఇస్తాం!" అంటూ అరవరేం? వీళ్ళకు చట్టం తెలీదా? కనీసం ఈరూపంగానైనా తన ఆదర్శాన్ని నిలుపుకోగలడేమో!

"నాలుగువేలూ లెక్క చూచుకోండి కావలిస్తే!" రోషంగా హెచ్చరించాడు అందులో ఒకాయన, పెళ్ళికొడుకు సందేహిస్తున్నాడనే ఉద్దేశ్యంతో.

ఆదర్శాన్ని చంపుకున్న తనకింకా ఆలోచనేమిటి? చేతితో తాకాడు. నిప్పులా భగ్గుమన్నట్లయ్యింది. అది తన భ్రమేనేమో! వధువు లలిత వేపు చూచాడు. డబ్బువేపూ, తనవేపూ మార్చి మార్చి చూస్తూంది. "మీ చదువూ, సంస్కారం, వ్యక్తిత్వం విలువ ఇంతేనా?" అనో, లేక "ఈ డబ్బు మీలానే మా అన్నయ్య మా వదిన తలిదండ్రుల్ని పీల్చి సంపాదించుకువచ్చి, ఆ డబ్బుతోనే మిమ్మల్ని కొంటున్నాడు!" అనే భావనే వుందో తెలుసుకుందామనుకునే లోపలే లలిత కళ్లు వాల్చేసింది. నాగవల్లి వేళ హోమం చేస్తూ, అగ్నిలో ఆజ్యం పోస్తూ, తన మొదటి ఆదర్శాన్ని కూడా సమిధగా వేసేశాడు గోపాలరావు. అక్కలిద్దరూ,

చెరో అయిదువందలూ పట్టుకెళ్లారు ఆడబిడ్డ లాంఛనాల పేరుతో. స్నేహితులకూ, ఊళ్లో పెద్దలకూ, చిన్నరూ, ఆహూతులకూ, బంధువులకు బట్టలూ, వధువుకు సొమ్ములకూ కలిపి, మూడువేలూ ఇట్టే ఎగిరిపోయాయి. మిగిలిందేమిటి? అలాగేవున్న అప్పు. వ్రతం చెడిందన్న ఆవేదన. గాఢంగా నిట్టూర్చాడు గోపాలరావు. తనకు పెళ్ళయిన ఆరు నెలలనించి మహాలక్షమ్మ గోల మరీ ఎక్కువైంది.

"ఒరే గోపాలం! సుశీలకా మూడుముళ్లూ పడే యించరా! ఎంత ఉద్యోగం చేసినా ఆడపిల్లనో అయ్య చేతిలో పెడితేనే పరువురా!"

గోపాలరావు విసుక్కున్నాడు. "నీకెందుకా బాధ? అది హాయిగా ఉద్యోగం చేసుకుంటూంది. నేనెలాగూ మాట నిలుపుకోలేక పోయాను. దాన్నయినా, ఆదర్శయువకుణ్ణి పెళ్లాడనీ!" అన్నాడు పొంగివస్తున్న కోపాన్ని అణుచుకుంటూ.

"మీ ఇద్దరూ చిలకా గోరింకల్లా తిరుగుతూంటే, ఇంట్లో ఆడపిల్ల ఉసూరుమంటూందిరా! అది నీకు క్షేమం కాదురా నాయనా!"

"ఈ ముసలి పీనుగల కిదోరోగం! ఏవేవో ఊహించుకుంటూ ఎదుటివాళ్ళ ప్రాణాలు తోడేస్తారు! వీళ్ళకు వయస్సు పెరిగేకొద్దీ వివేకం తగ్గుతుంది కాబోలు! హాయిగా కృష్ణా! రామా! అనుకోక, అస్తమానం ఐహికచింతనే!" అని

గొణుక్కుంటూనే, "సుశీలా! ఇలా రా!" అంటూ పిలిచాడు.

సుశీల వచ్చింది.

"నేను పెళ్ళి చేసుకున్నాననీ, నీకు పెళ్ళి కాలేదనీ బాధపడుతూ, అమ్మతో చెప్పుకున్నావా నువ్వు?" వస్తున్న నవ్వు అణుచుకుంటూ అడిగాడు గోపాలరావు.

తల్లి వేపు రోషంగా చూచింది సుశీల. "ఏమమ్మా? ఎప్పుడేనా అలా అన్నానటే నీతో? అమ్మకిదో జాడ్యం, అన్నయ్యా! 'ఉద్యోగం మానెయ్యవే!' అని నన్నూ, 'పెళ్ళి చెయ్యరా!' అని నిన్నూ ప్రాణం తీస్తూంది. అంతే!"

"మీ ఇష్టాలు నాయనా! చెట్లలా పెరిగారేగానీ జ్ఞానం లేదురా!" అంది చేసేది లేక.

రోజులు, వారాలు, నెలలు గడిచిపోతున్నాయి. ఇంట్లో మరో ఇద్దరు మెంబర్లు పెరిగారు. పాలడబ్బాలూ, మందులూ. తల్లి మంచంలో పడింది. సూర్యం కాలేజీలో చేరాడు. దారిలో ఎదురు రాయి తగిలింది.

"అబ్బా!" కాలివేలు బాగా దెబ్బతిని రక్తం చిమ్మింది. ఒక్కసారిగా మైకం వదిలినట్లయింది గోపాల రావుకు. ఇల్లుదాటి పది గజాలు వచ్చాడు తను. ఇంతవరకూ పది సంవత్సరాల అనుభవాలూ దృశ్యాలుగా చూస్తూ, ఎలాగో అలవాటయిన తోవ కాబట్టి, ఇదే వీధికి రాగలిగాడు. లేకుంటే ట్రాఫిక్ లో ఏ కారుకిందో పడి...

పిచ్చిగా నవ్వుకుంటూ వెనుదిరిగాడు గోపాలరావు.

*   *   *   *

"కాఫీ తీసుకోండి."

తలెత్తి చూచాడు గోపాలరావు. ఎర్రగా, బూరల్లాటి బుగ్గలతో ఆంభీరులావుండే ఆనాటి వధువు లలితకూ, అస్థిపంజరంలావున్న ఈ లలితకూ పోలికలే లేవు.

"అమ్మ కెలావుంది ?" అన్నాడు దృష్టి మరలించుకుంటూ.

"జ్వరం రాలేదు. కానీ చాలా నీరసంగా వున్నారు. బత్తాయిపళ్ళరసం మందుతోబాటు మూడు పూటలా ఇమ్మన్నారు డాక్టరుగారు" అంది ఖాళీగ్లాసు తీసుకువెడుతూ.

"హుఁ! అమ్మకు బత్తాయిపళ్లు కావాలి. లలితకు మందు లిప్పించాలి. సూర్యాన్ని చదివించాలి...సుశీలకు పెళ్లి చెయ్యాలి. అప్పు తీర్చాలి. పిల్లల్ని పెంచి పెద్దవాళ్లని చెయ్యాలి...అబ్బ ఈ మధ్యతరగతి కుటుంబం. నీతి...ఆదర్శాలు...అబ్బ !" ఆలోచనలతో బుర్ర బద్దలుకొట్టుకుపోతూంది గోపాలరావుకు.

"స్నానానికి నీళ్లు పెట్టాను, రండి !" లోపలినుంచి పిలుపు వచ్చింది.

వెళుతూ వెళుతూ గదిలోకి తొంగిచూశాడు. సుశీల ఫైళ్ళన్నీ ముందు పడేసుకు వ్రాస్తూంది. ముఖమంతా చెమటలు

పట్టింది. జుట్టు రేగి, అణువణువునా అలసటా, విసుగూ, విరక్తీ స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి.

పది సంవత్సరాల క్రితం, "దమ్మిడీ కట్నం పుచ్చుకోని ఆదర్శయువకుడయితే అతన్ని పెళ్ళాడతాను... లేదా, చక్కగా ఉద్యోగం చేస్తాను !" అన్న పదిహేడేళ్ళ సుశీలకూ, ఈనాడు అలాటి ఆదర్శయువకుడు రాక, పోకిరీ వెధవల కారుకూతలకూ, ప్రేమలేఖలకూ, శరీరమూ, హృదయమూ మండిపోతూంటే, యౌవనాన్నీ, కోర్కెలనూ అక్కడికక్కడే కాల్చివేస్తున్న ఇరవై యేళ్ళ సుశీలకూ ఎక్కడా పోలికలే లేవు.

ఛీ ! తనెంత బుద్ధి తక్కువ మనిషి ! సుశీల ఆడది. ఏ ఆడపిల్లయినా తనంత తానుగా, పెళ్ళి కావాలని కోరుతుందా ? తన కోర్కెను వెల్లడించుకుంటుందా ? కనీసం లలిత, అమ్మ పదేపదే హెచ్చరిస్తున్నా గ్రహించుకోగలిగాడా ?

"చూడండి, పాపం సుశీల ! ఒక్కర్తే పడుకుని ఇంత రాత్రివేళా ఏదో పుస్తకం చదువుకుంటూంది !" ఇంకా ఏదో చెప్పబోతున్న లలితను కసిరేవాడు తను.

"ఛస్ ! అదేదో మాంచి నవల చదువుకుంటూంది. దానికి పుస్తకాల మీదున్న ఆసక్తి అలాటిది"

అంతేగానీ, నిద్రపట్టక, చేసేదిలేకా, మదిలో రేగే కోర్కెల్ని బలవంతంగా కట్టిపెట్టేటందుకుగాను, అంత రాత్రి వేళా, పుస్తకాలతో గడుపుతూందని, ఊహించలేకపోయాడెందుకని ?

గుమ్మంలో అలికిడి విని తలెత్తి చూచి గాభరాపడింది సుశీల. "లోపలికిరా, అన్నయ్యా! ఈరోజు సెలవు పెట్టావా? ఆ ఫైళ్ళన్నీ అలాగే ఉన్నాయి కదా?" అంది ముఖాన్నీ, మెడనూ పమిటతో తుడుచుకుంటూ.

"మగవాణ్ణి! వెధవ ఫైళ్ళతో కుస్తీ పట్టేసరికి నాకే తలప్రాణం తోకకు వస్తోంది, సుశీ! వెధవ ఉద్యోగం మానేయ్!" ఒక నిర్ణయానికి వచ్చాడు గోపాలరావు.

"అన్నయ్యా! ఉద్యోగం మానేసి...?" ఆ కళ్ళల్లో ఏదో ప్రశ్న దాగివుంది. అది తనకు తెలుసు.

"ఫర్వాలేదులే అమ్మా! ముక్కు వున్నంతకాలం వుండే పడిశమే ఇది. ఆ నెల్లూరు సంబంధం ఖాయం చేద్దామనుకుంటున్నాను తల్లీ! నీ ఇష్టం కూడా కనుక్కుని మాట ఇద్దామని..."

"అన్నయ్యా!" మరు నిమిషంలోనే గోపాలరావు భుజంమీద వాలిపోయింది సుశీల. సజల జలదం శీతల వాయు స్పర్శకు వర్షించినట్లు ధారాపాతంగా కన్నీళ్లు గోపాలరావు భుజాన్ని తడిపివేస్తున్నాయి.

"పిచ్చితల్లి! నాకు తెలుసమ్మా నీ బాధ! మన సమాజం మనం అనుకున్నంత ప్రగతి సాధించలేదమ్మా. ఆడపిల్ల ఉద్యోగం చేస్తోందంటే, మనతో బుట్టువులాటిదేననే భావన ఇంకా పురుషులలో కలగటంలేదు తల్లీ! ఎలాగో ఓలా ఏడిపిద్దామనే దృక్పథంనుంచి వాళ్ళింకా బయటపడటంలేదు తల్లీ!

నీ పెళ్ళికోసం, కుటుంబ సమస్యలకోసం, నేను అవినీతికి పాల్పడుతున్నానని ఏడుస్తున్నావా ? పిచ్చిపిల్లా ! ఇదో విషవలయమమ్మా ! జీవితావసరాలు, ఆకాశాన్నంటుతున్న ధరలు, అధికారుల నిర్లక్ష్యం, నాయకుల అవినీతి, బ్లాక్ మార్కెట్టు— ఓహ్, అన్నీ సుడిగుండాలు. వీటిని సామాన్య మానవులు— మనబోటివాళ్ళు తప్పించుకుని ఉన్నతంగా బ్రతకగలగాలని కలలు కనడం పిచ్చిపని తల్లీ !''

ఇలా ఏమేమో చెప్పాలనీ, విడమరిచి స్పష్టం చెయ్యాలనీ గోపాలరావు హృదయం ఘోషిస్తోంది. కానీ పెదవులు మాత్రం విడివడలేదు. సుశీల తల, వీపు ఆప్యాయంగా నిమురుతున్న అతగాడి చెయ్యి భాషాతీతమైన భావాల్నీ, వాత్సల్యాన్నీ కురిపిస్తోంది.

''ఒరే గోపాలం ! ఇలా రా, నాయనా !'' పక్క గదిలోనుంచి తల్లి పిలుపు వినిపించటంతో తెప్పరిల్లారిద్దరూ.

''వస్తున్నానమ్మా !''

''ఒరే నాయనా ! నా గొంతులో ప్రాణంవుండగా దానికా మూడుముళ్ళూ పడేయించరా !'' టేప్ రికార్డర్‌లా మళ్ళీ పల్లించింది మహాలక్ష్మమ్మ.

రోజులా ''ఏమిటే నీ గోలా ?'' అని చిరాకుపడలేదు గోపాలరావు. ''అలాగే అమ్మా ! ఆ నెల్లూరు సంబంధం ఖాయం చెయ్యబోతున్నాను. సుశీలకూడా ఒప్పేసుకుంది. వరుడు ఎం. ఏ. లెక్చరర్ ! కట్నం ఐదువేలు...'' వివరాలు చెప్పాడు.

మహాలక్ష్మమ్మ ముఖంలో ఒక్క వెలుగు వెలిగింది క్షణ కాలం. మరునిమిషంలో ఆందోళనగా చూచింది. "అంత డబ్బు ఎక్కడ తెస్తావురా, నాయనా ?"

"అదంతా నే నెలాగో సర్దుబాటు చేసుకుంటాలే. నువ్వు స్తిమితంగా పడుకో !"

స్నానం చేస్తూ ఒకొక్క చెంబు నీళ్లూ నెత్తిన దిమ్మరించుకుంటున్నాడేగానీ, శరీరాన్నంతా తడుపుతున్నామో లేదో కూడా గమనించటంలేదు గోపాలరావు.

'నువ్వేం విలాసాలు కోరటంలేదు. కార్లూ, పికార్లూ, మేడలూ కావాలనటం లేదు. బ్రతుకు తెరువు కోరుతున్నావు. సమస్యల బరువునుంచి కాస్త ఊపిరి పీల్చుకోదలుచుకుంటున్నావు...అంతే !'

అంతరాత్మ ఘోషిస్తూంది. కళ్లు మూసుకునివున్న అతగాడి మనోనేత్రాలముందు, ఏవో చక్రాలు గిరగిర తిరుగుతున్నాయి. అవి వెదజల్లే విషవాయువుల సుడిగుండాలు ప్రపంచమంతా పరుచుకుంటున్నాయి. తమ చుట్టూరా తిరుగుతున్న ఆ వలయాలను దిగ్భ్రాంతితో చూస్తున్న వేలాది యువతీ యువకులు, మరి బయటపడే మార్గం లేక, వాటిలో దభీమని పడిపోతున్నారు. అలా పడినవారు ఇక లేవలేక పోతున్నారు. బాధతో గిలగిలలాడుతున్నవారు కొందరయితే, జల్సాగా కార్లు, మేడలు మొదలయిన భోగాలవేపు పరుగులు తీస్తూ మరో రకం వలయాల్లో చిక్కుకుపోతున్నారు మరి కొందరు.

పక్కింటి రేడియో పెద్దగా అరుస్తూంది. ఎవరో దేశ నాయకుడు కాబోలు గొంతు చించుకుంటున్నాడు. "అవినీతిని అరికట్టండి. నైతికంగా ఉన్నత మానవులుగా రూపొందండి. కట్నాల సమస్య అంత మొందించండి!"

అవును, అతగాడెవరో అదృష్టవంతుడు. అతడికి బహుశా సుశీలలాటి పెళ్ళిగాని చెల్లెలు వుండివుండదు. ఉన్నా, ఏ ఏభై వేలో అరవై వేలో కట్నంగా ఇచ్చి పెళ్లి చేసివుంటాడు. జీవితావసరాలు వెతుక్కోవలసిన దుర్భర పరిస్థితులు అతగాడికి ఉండివుండవు. ఉన్నా, అవన్నీ 'లంచం' పేరటగాక 'లాంఛనాలు', 'మర్యాదలు' ఆదిగాగల వాటి పేరట తన ఇంట్లో చేరుతూంటాయి. ఇంకేం? కారులో కాలు కింద పెట్టకుండా, బంగళాలో కూర్చుని, మైక్ బద్దలు కొడుతున్నాడు. శ్వాస తీసుకున్నంత తేలిగ్గా నీతులు వల్లిస్తున్నాడు.

పిచ్చిగా నవ్వుకుని ఇంట్లోకి వచ్చాడు గోపాలరావు.

*   *   *   *

"కట్నం అక్షరాలా అయిదు వేల రూపాయలు."

తళతళ మెరుస్తున్న వెండి పళ్లెంలో వరుడి ముందుంచాడు గోపాలరావు. సుతారంగా చేతితో తాకి, పక్కన పెట్టుకున్నాడు వరుడు.

సుశీల కళ్లెత్తి చూచింది...ఆ కళ్ళల్లో నీళ్లు లేవు. గోపాలరావూ సుశీల వేపు చూచాడు. ఇద్దరి కళ్ళూ క్షణకాలం

కలుసుకున్నాయి. ఇద్దరి పెదవులపైన చిన్న హాసరేఖ వెలిగింది.

అది నవ్వుకాదు. వేలాది యువతీ యువకుల ఆశయాలు మన్నులో కలిసిపోతూండగా, వారి మూగ హృదయాలు చేసే ఆక్రందనకు అదో సన్నని కదలిక ! విశృంఖలంగా సాగుతున్న సమాజ నైతిక పతనాని కది ఇష్టంలేని ఆమోద ముద్ర.